

держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1998. – 196 с.

5. Дудченко В.В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : дис. доктора юрид. наук : 12.00.01 / Дудченко В.В.; Одеська націон. юрид. академія. – О., 2007. – 394 с.

6. Мартинюк Р.С. Конституційний процес і поділ влади в Україні напередодні укладення Конституційного Договору 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України / Р.С. Мартинюк // Національний університет «Острозька академія». Наукові записки. (Серія «Історичні науки»). – 2006. – Вип. 6. – С. 319–332.

7. Про прийняття Конституції України і введення її в дію Верховна Рада України : Закон України від 28.06.1996 р. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Терлецький Д.С. Конституційний договір як джерело конституційного права / Д.С. Терлецький // Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю НУ «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одес. школи права (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – 2012. Т. 1. – 2012. – 528 с.

9. Офіційний сайт газети «Українська правда». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/20/7015084/>; <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/02/7/7013001/>; <http://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/52fd01e3731c5/>

УДК 340.12

Цуркан-Сайфуліна Ю.В.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
“Одеська юридична академія”

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРАВА ЯК ФАКТОРА ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

Філософсько-правовий підхід до легітимації об’єднує феномени влади і права в єдиному легітимаційному вимірі. У демократичному суспільстві легітимність – це соціально вагома

характеристика відносин між соціумом та владою, метою якої є визнання суспільством чинного порядку утвердження та реалізації влади як справедливого, ефективного та доцільного, що зумовлює готовність індивідів діяти відповідно до існуючої моделі взаємодії права та влади.

Ключові слова: право, влада, легітимність.

Философско-правовой подход к легитимации объединяет феномены власти и права в едином легитимационном измерении. В демократическом обществе легитимность – это социально весомая характеристика отношений между социумом и властью, целью которой является признание обществом действующего порядка утверждения и реализации власти как справедливого, эффективного и целесообразного, что приводит готовность индивидов действовать в соответствии с существующей моделью взаимодействия права и власти.

Ключевые слова: право, власть, легитимность.

The philosophical and legal approach to legitimization combines phenomena of the government and law in the only legitimate dimension. In a democratic society, legitimacy is socially important characteristic of relations between society and government with the purpose of which is the recognition by the society of the current procedure for the approve and the realization of government as just effective and reasonable which determines the willingness of individuals to act in accordance with existing model of the interaction of law and government.

Keywords: law, government, legitimacy.

Постановка проблеми. Характеристика владності як однієї із рис права не може бути повною без дослідження питання, у який спосіб внутрішня владність права як його потенція до структурування соціального буття впливає на функціонування публічних інституцій.

Однією з важливих рис концепту легітимності є те, що він постає єдиною ланкою між політичною і правовою філософією, зумовлюючи їх концептуальну цілісність у

глумаченні взаємодії права і влади. З цієї точки зору найважливішою характерною рисою державної влади в демократичній правовій державі є правові рамки її функціонування. Державна влада може здійснюватися тільки у формі, встановленій законом. Тобто діє принцип «можна тільки те, що прямо передбачено законом». Уведення правових обмежень на дії державної влади звільняє поле для проявів інших видів соціальної влади.

Аналіз дослідження даної проблеми. Останніми роками проблеми правових засад легітимності влади перебувають в центрі уваги дослідників: В. В. Дудченко, Ю. М. Оборотов, А. В. Рябов, В. О. Нечипоренко, В. Сердюк, Л. Шипілов, Ж. Л. Шабо, О. М. Сахань, Ю. Хабермас, М. Вебер, І. М. Жаровська, А. А. Дуденкова, Д. Голосніченко, О. М. Сахань та ін. Це свідчить про невичерпну актуальність проблеми легітимності не лише на рівні юриспруденції, а й у зв'язку з більш глибокими рівнями осмислення соціальної реальності.

Метою даної статті є дослідження проблематики легітимності у правовому вимірі в сучасній європейській політичній та соціальній філософії.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні варто докладно з'ясувати, які існують підходи до визначення поняття «легітимність». Найчастіше вчені трактують легітимність, виходячи зі змісту, який вони вкладають в поняття «державна влада». Відштовхуючись від цього, доцільно розглянути легітимність з позиції участі її суб'єктів у владних відносинах. Така стратегія відображає функціональну характеристику легітимності з основним акцентом на взаємодії агентів політико-правових відносин у рамках владного панування і підпорядкування.

Взагалі доцільніше розглядати легітимність поза владними відносинами, що багатьма науковцями сприймається як інша крайність. Така позиція відображає нормативний підхід до категорії «легітимність». Так, Ю. В. Ірхін та В. Д. Зотов розглядають легітимність з точки зору фактичної значимості влади для людей, її емпіричної узаконеності, але яка «... не

завдяки закону виходить від влади, а завдяки закону людської прихильності».

А. А. Дуденкова, посилаючись на Ф. Гізо, звертає увагу на історичну складову легітимності та її значення, зумовлене передовсім її походженням: політична легітимність є правом, заснованим на давності, на тривалості і на розумі. Легітимність – божественне право, природне право, тобто те, що повинно служити мірою правоти закону, якщо законним він не був за формальними підставами.

Слушно зазначає один із дослідників питання легітимності влади, мексиканський професор права Д. Валадес: «Влада та право йдуть пліч-о-пліч. Влада стає легітимною через право, а право стає ефективним через владу». Тут простежується нормативна інтерпретація легітимності, викликана прагненням пов'язати теоретичну конструкцію легітимності з реальними політичними інститутами. У результаті формується теза, відповідно до якої ані сила, ані міфи, ані інші соціальні феномени не можуть замінити право в його функціональній ролі забезпечення легітимного панування.

Право, будучи засобом забезпечення довіри суспільства до державної влади, закріплює критерії правової обґрунтованості управління соціумом, з одного боку, і гарантії соціально-правової захищеності, з іншого. Кожна норма, по суті, має деякий легітимізаційний зміст, часто просто виправдовуючи державну владу. Отже, право, забезпечуючи очікування суспільства від державної влади, особливо потребує саме правової аргументації, на противагу іншим соціальним владам, а правові форми сьогодні є переважними порівняно з іншими формами аргументації.

Через фактор права розкривають категорію легітимності й інші дослідники. Так, Д. Хелд так розуміє легітимність: «люди дотримуються права і законів, оскільки вважають їх правомірними, гідними поваги». І хоча тут очевидним є зміщення акцентів у бік легітимності самого права, цю тезу може бути легко екстрапольовано на владу: люди визнають владу, якщо вона є правомірною (тобто легальною) і гідною поваги. Звісно, сам собою критерій «гідний поваги» є занадто

суб'єктивним та таким, що відкриває надмірно широкий простір для інтерпретацій, однак можна констатувати правильність думки Д. Хелда щодо вагомості емоційного ставлення до ухвалюваних рішень, відчуття їх вірності.

К. Завершинський у розумінні легітимності виходить із символічного поля «легітимності», яка «проявляється комплексно у довірі до норм, у законодавчому підтвердженні права, у правовій підзвітності влади, в ідеологічній «прозорості» та у виконанні взятих на себе зобов'язань».

Важливою віхою в концептуальному переході від політичних до юридичних інтерпретацій легітимності стали праці Р. Ієрінга, який показав, що легітимність може тлумачитися як суто юридична конструкція, тобто без звернення до політичної філософії. Р. Ієрінг розуміє право як засіб здійснення примусу державною владою. І право, на його переконання, являє собою «сукупність діючих у державі примусових норм». Оскільки державна влада та право тісно взаємопов'язані між собою, то влада набуває реальної сили лише завдяки праву, а право реалізується лише через діяльність держави. Понад те, Р. Ієрінг висловлює думку, характерну саме для представників юридичного позитивізму, про те, що «державна є єдиним джерелом права». Для німецького юриста принциповою задачею було показати, що владна потенція не може набувати іншого втілення, окрім як у системі права, а тому держава не здатна існувати без права.

Державна влада здійснює панування однієї групи людей над іншою за допомогою права, яке надає такому пануванню легального характеру: панувати за допомогою права не просто більш ефективно, ніж за допомогою інших регуляторів, але й більш гуманно, оскільки люди завжди мають змогу усвідомити, на основі яких правил оцінюють їх поведінку. Найвищий рівень владарювання заснований на двосторонній обов'язковій силі правової норми, таке владарювання передбачає, що державна влада визнає прийняті нею правові норми обов'язковими і для самої себе. Наведена умова і забезпечує правомірний характер державної влади, оскільки «хто узгоджує свої дії з вимогами права або закону, той діє правомірно, законно, легально, в

протилежному випадку – протиправно, протизаконно, незаконно, нелегально [...]».

Г. Єллінек джерелом легітимності державної влади та права визнає не лише традиції та звичаї, а й уявлення про природно-правовий порядок чи про природне право. Уявлення про таке право завдяки своїй внутрішній справедливості та моральності завжди існує в психіці людини, тому завдяки своєму моральному потенціалу воно залишається дієвим завжди. Переконання в існуванні природного права значно сприяє легалізації навіть найглибших і швидко здійснюваних перетворень державного та правового ладу. Певність у розумності нового порядку створює в таких випадках уявлення про його правомірність. Саме цим пояснюється той факт, що зміна державного порядку шляхом вдалої революції, яка знайшла схвалення більшості народу, розглядається як правомірна.

Слід також визначити і поняття «легітимація» влади. Під легітимацією, на наш погляд, слід розуміти процес, за допомогою якого певна соціальна система, суспільний лад, держава, влада, її структури набувають властивостей легітимності, це процес визнання влади виправданою і законною з боку тих, на кого ця влада поширюється. Легітимація утверджує владу, пояснює і виправдовує її рішення, створення владних структур, їх зміну, оновлення тощо.

Концепт легітимації, який характеризує динамічний аспект легітимності, з одного боку, являє собою процес придбання владою легітимного статусу за допомогою певних практик, спрямованих на агентів, які володіють ресурсами легітимації, на цінності, які є підставами легітимації, і на інститути, за допомогою яких легітимація здійснюється. З іншого ж боку, легітимація передбачає явний або латентний процес оцінювання влади суспільством, який також виражений у цінностях масової свідомості, функціонуванні інститутів легітимації і діях соціальних агентів .

М. Г. Тур зазначає: «Легітимацію можна інтерпретувати як процес переходу зовнішнього (об'єктивного) смислу у внутрішнє (суб'єктивне), тобто як інтеріоризацію в

нормативному плані та як схвалення – в когнітивному». І дійсно, легітимація є актом визнання. Помилково вважати легітимацію процесом набуття владою легітимного статусу, тим паче, що право аж ніяк не може супроводжувати такий процес. Ідеться про те, що легітимація є актом визнання влади відповідною певним очікуванням та принципам поведінки.

Щоб підвищити авторитет й легітимність влади, необхідним є застосування права як вираження волі народу для гармонізації наявних у суспільстві інтересів. У зв'язку з цим С. Рябов зазначає: «Певну загрозу авторитетові й легітимності влади, як і в цілому суспільній стабільності, становить розповсюджена схильність політиків підмінити право, яке є вираженням потреб буття, юридичними законами, що часто виявляються тільки відображенням волі якоїсь окремої верстви чи парламентської більшості. Авторитету влади й сили законів додають, зокрема, визнання політиками й державними діячами того, що юридичний закон не є всесильним, що право не є тільки продуктом урядової волі, а дієвість і авторитетність закону залежить від того, як у ньому виражено норми й цінності, закладені у реально існуючому праві».

Рівень легітимності влади визначається, найперше, наявністю і ефективністю каналів трансляції соціальних очікувань щодо влади та її оцінок. Існування суспільного визнання державної влади неможливе без каналів легітимації – засобів вираження підтримки або критики влади. Найбільш значущими каналами є вибори, референдуми, соціологічні опитування тощо. Канали легітимації – це здатність двох суб'єктів комунікації знаходити і встановлювати обґрунтування конкретним діям, які відповідають або не відповідають цим критеріям. Водночас необхідно усвідомлювати, що і надмірна раціоналізація механізмів легітимації влади є хибною, оскільки в будь-якому суспільстві співвідношення влади і населення через фактор політико-історичної традиції є специфічним, а також відносини в суспільстві по суті є не тільки раціональними, а й ірраціональними. Унаслідок цього легітимність влади не є тотожною її ефективності.

У науковій літературі як основний критерій легітимності використовується критерій застосування владою насильства. Але при цьому необхідно мати на увазі відмінності в політичній культурі суспільств і різну ступінь легітимації насильства в політичній свідомості. Іншим критерієм легітимності влади є ступінь відповідності функціонування влади сформованим у суспільстві нормам – як формальним, так і неформальним. Складність використання цього критерію полягає в різноманітності та суперечливості норм. Дотримання таких норм, як правило, навряд чи може розцінюватися як показник легітимності, бо ці норми встановлюються державою і не завжди можуть підтримуватися суспільством. В умовах інституціоналізації демократичних процедур електоральна активність може слугувати критерієм легітимації.

Варто зауважити, що сьогодні виділяють два підходи до розуміння легітимності державної влади. Згідно з ліберально-демократичною позицією легітимною потрібно визнавати тільки ту владу, яка сформована в результаті демократичних процедур. Влада, встановлена насильницьким шляхом, не визнається легітимною. Згідно з позицією політичного реалізму легітимність влади полягає не стільки у законності й демократизмі її встановлення, скільки в її здатності оволодіти складною ситуацією в країні, підтримувати в суспільстві стабільність. А це означає, що встановлена незаконним шляхом, наприклад, у результаті революції чи військового перевороту, влада внаслідок її ефективності з часом може бути визнана громадянами та світовим співтовариством правомірною, тобто стати легітимною.

Україна сьогодні являє собою яскравий приклад перехідного суспільства, що порівняно нещодавно стало на шлях зміцнення демократичних норм і цінностей і зіткнулося при цьому з гострою кризою як легітимності влади, так і політичного порядку загалом. Тому поглиблюється і криза права, оскільки саме воно має слугувати основним фактором легітимації державних структур. Як пише Л. Г. Матвеева, транзитивне право є недостатньо віддиференційованим від політичної системи для того, щоби виконувати цю функцію, а

тому основною проблемою транзитивного суспільства є забезпеченість його цілісності в умовах, коли право і політика перебувають в одному символічному просторі.

О. М. Сахань відзначає, що у певних випадках слід говорити не стільки про «делегітимацію, скільки про кризу легітимності, під якою розуміють таке падіння реальної підтримки органів влади чи правлячого режиму загалом, яке впливає на якісну зміну їхніх ролей та функцій». Таку ситуацію Ю. М. Оборотов характеризує як інфляцію права і влади, яка є, на його думку, найбільш небезпечним викликом сучасному українському суспільству. По суті, інфляція є результатом падіння легітимності права і влади внаслідок розпорошення їх функцій і тотальної невиконуваності законів у поєднанні з неповагою до Конституції.

При осмисленні характеру впливу права на легітимацію влади варто зважати на те, що основною процедурою, яка її супроводжує, є вибори, на чому наполягає деліберативна або процедурна теорія легітимації. Безпосереднім народним волевиявленням у міжнародному праві, як і в Конституції України, названо вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Однак якщо участь громадян, наприклад, у референдумі є дійсно безпосереднім проявом їхньої волі щодо вирішення конкретних питань державного та суспільного значення, то шляхом виборів вони реалізують своє волевиявлення на створення відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування і публічних посадових осіб.

Виборча модель легітимації є загальноприйнятною в більшості демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення шляхом залучення до легітимаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади. У демократичних суспільствах виборча легітимація зазвичай доповнюється сталістю традицій підтримки та визнання суспільством правомірності дій влади, а також дієвим впливом на процес прийняття політичних рішень інститутів громадянського суспільства. В авторитарних та тоталітарних спільнотах виборча легітимація має, здебільшого,

формальний характер, хоча і зберігається, та замінюється силовим примусом.

Філософсько-правовий підхід до легітимації об'єднує феномени влади і права в єдиному легітимаційному вимірі, адже «без розуміння питань легітимності права як виду соціальних норм не можна відповісти на питання, як формуються нормативні порядки, що володіють силою зв'язувати волю індивідів, направляти їх поведінку». Необхідність легітимації у рамках цього підходу пов'язується із самою природою влади і права, оскільки, з одного боку, влада є необхідною умовою задоволення людьми своїх інтересів, як загальних – шляхом організації зусиль, так і індивідуальних – шляхом їх взаємного обмеження; з іншого ж боку, вона втілюється в життя лише через визнання її підвладними, спираючись на волю підвладних до підкорення. Зрештою, кожна теорія легітимації має своєю метою обґрунтувати право на володарювання і примус. Метою цього процесу є не тільки «створення і підтримання віри в те, що наявні політичні інститути є найадекватнішими певному суспільству», а й формування переконання, що панування є правильним або справедливим. Тому легітимація права в найширшому розумінні бачиться як оцінка правової системи з позицій категорій справедливості та моралі, відповідно до яких право повинно створювати не лише надійний, але й справедливий порядок. Важливим аспектом проблеми легітимації є питання про те, як співвідносяться між собою визнання влади та застосування примусу.

Якби визнання було би достатньо для чинності (дотримання) правових норм, тоді проблеми виправдання примусу правових норм взагалі б і не було. Правові норми були би аналогічними моральним нормам, а примус був би акцидентальним та динамічним. Водночас, якби лише примус був опертям чинності правових норм, тоді говорити про проблему моральної легітимації примусу правових норм не було б жодного сенсу. У такому разі правові норми були б не нормами, а чимось подібним на зумовлені певними причинами механізми природи. Саме тому постає питання щодо механізмів легітимації та того, якою мірою легітимація влади та

політичного ладу є морально-етичною категорією. Ця проблема є наріжною у суперечках двох філософсько-правових концепцій: юридичного позитивізму та природного права.

Дж. Раз розкриває претензію права на легітимність/авторитет у таких трьох положеннях: «1) теза залежності: всі офіційні приписи повинні, серед іншого, базуватися на відповідних (зокрема моральних) підставах або міркуваннях першого порядку, тобто тих, що використовуються суб'єктами до і поза врахуванням будь-яких соціальних норм або інститутів (розумність, здоров'я, добробут, низка моральних аргументів тощо) та застосовуються до адресатів цих приписів і пов'язані з регульованими ними обставинами; 2) теза заміщення (*preemption*): право діє як відображення і заміщення відповідних підстав першого порядку за допомогою встановлення підстав другого порядку (правових норм), тим самим створюючи різницю (*practical difference*) у практичному судженні й поведінці суб'єктів, виключаючи їх звернення до первинних міркувань, опору на останні; 3) теза звичайного виправдання: дотримання суб'єктами правових приписів зазвичай є виправданим, оскільки воно краще забезпечує правильний баланс між відповідними підставами першого порядку в поведінці суб'єктів, ніж при їх власному зверненні до таких підстав».

Дещо інакше трактують категорію легітимності влади прихильники концепції системи доповнюваності. Їхнє бачення полягає в тому, що легітимність легального панування спирається виключно на формально-раціональне право. Цей висновок виводиться із таких тез:

1) сутність формального раціонального права виражає логічність його як системи;

2) якщо правове мислення застосовує одні й ті ж самі правила для регулювання схожих ситуацій, його можна вважати раціональним;

3) якщо критерій оцінки правових рішень є внутрішнім для правової системи і не нав'язується ззовні, з боку моральних цінностей, релігійних учень та політичних ідеологій, то право є формальним;

4) у залежності від того, наскільки в системі права її правила й принципи логічно систематизовані, а правові рішення щодо певних казусів виводяться дедуктивно із наявних законодавчо встановлених автономних правових положень, визначається ступінь логічності системи права;

5) логічна техніка забезпечує автономність правової системи, одночасно визначаючи і формальний характер права.

Водночас дослідники виділяють і методологічні вади системи доповнюваності. Так, важливою засадою демократії, відповідно до системи доповнюваності, є інституціональний процес, поза яким не існує проблеми раціональної легітимації суспільних норм. Індивід бачиться таким, який в умовах індустріального суспільства не може передбачити наслідки господарської та технічної діяльності та взяти на себе відповідальність за них. Відповідальність постає сферою ролей, за якими суб'єкти вираховують наслідки своєї діяльності крізь призму своєї ролі: «політик – через успіх, фабрикант – через ринок, чиновник – через критику начальником його дій, робітник – через контроль за виконанням». Отже, система доповнюваності у політико-правовій сфері обертається правовим позитивізмом та позитивізмом влади. Позитивізм влади є наслідком перебирання позитивним правом на себе ролі єдиного джерела легітимації політичних інститутів. Саме так «правовий позитивізм стає зворотнім боком позитивізму влади». Концепція системи доповнюваності виключає моральність як фактор легітимності влади, що призводить до одностороннього бачення влади як явища, яке отримує своє визнання та закріплення тільки через позитивні норми.

Однак більшість сучасних прихильників юридичного позитивізму допускають морально-етичну оцінку позитивного права; при цьому вони розуміють необхідність його офіційного визнання та примусового забезпечення. Йдеться про механізм або тип легітимації, який тісно пов'язаний з ідеєю суспільного договору, а саме – про процедурний тип легітимації.

Процедурний тип легітимації першим обґрунтував Ж.-Ж. Руссо. Суспільний договір формулює новий суспільний принцип регуляції: він показує, як справедливість може

заступати місце інстинктів у поведінці людей. Концепція суспільного договору передбачає, що кожен індивід зі своїми природними правами повністю погоджується зі спільнотою, але лише за умови, що можна вважати легітимними лише ті правила, які виражають загальний інтерес чи загальну суспільну волю. Адже «сєнс демократичних процедур правової держави в тому і полягає, аби інституціоналізувати комунікативні форми, конче потрібні для розумного формування волі».

Аналогічну думку висловлював і Н. Луман, який відзначав, що в умовах надкомплексних і постійно змінюваних соціальних систем моральні важелі вже не забезпечують легітимацію політичної влади, і пропонував теорію «легітимності через процедуру» в однойменній роботі. На його переконання, «право певного суспільства позитивується, коли отримує визнання легітимність чистої легальності, тобто коли право шанується тому, що воно встановлюється в результаті прийняття рішень згідно з певними правилами». І далі: «Формальні процедурні правила є достатніми для легітимації передумов прийняття рішень і не потребують зі свого боку ніякої подальшої легітимації. Адже свою функцію абсорбування безпеки вони і так виконують: вони поєднують невідомість щодо того, яке рішення буде прийнято, з упевненістю в тому, що взагалі буде прийнято яєсь рішення». За Н. Луманом, структура системи процедури використовує як основу загальні норми права, що діють для багатьох процедур і мають своєю метою «спростити майже безмежну кількість можливих способів соціальної поведінки, а також такі її системні ознаки як автономність, елементи ритуалізації, засвоєння й переймання соціальних ролей, публічність та невизначеність (результату)».

Прихильником процедурної легітимації права є і німецький філософ права С. Кірсте. Говорячи про конституційні права як права позитивні, він пише про їх фактичну подвійну легітимацію: матеріальну – через категорію природних прав людини, що знаходяться в основі конституційних прав, та процедурну – через демократичне визнання конституційних прав, в якому виявляється політична автономія народу. Матеріальна легітимація є основою універсальності прав

людини, а процедурна – накладає конкретно-визначені партикулярні обмеження на цю універсальність через необхідність обов'язкового визнання прав людини певними соціальними спільнотами. Ігнорування цих обмежень може призвести до так званого ціннісного імперіалізму стосовно інших соціальних спільнот, які мають власне бачення того, що є для них благом.

Отже, за процедурним типом легітимації, право забезпечує легітимацію політичної влади в результаті прийняття рішень відповідно до певних правил та процедур. Утім, лише дотримання процедури не є достатнім для того, щоб процес легітимації був правовим та справді відображав суспільну волю. Недоліком позитивістського підходу до інституту легітимності є те, що навіть сама раціональна формальна процедура не може застрахувати від помилкового правового рішення.

Саме тому, поряд із позитивістським підходом, існує інша точка зору на основі позитивного права, яка твердить про недостатність наявності офіційної процедури для того, щоб визнати правові акти держави легітимними. Такий погляд втілено в ідеях природного права, а також у працях прихильників комунікативної раціональності у праві (Р. Алексі, Ю. Габермас).

На противагу позитивістським концепціям, у прихильників теорії природного права легітимність ґрунтується на обов'язковості зв'язку права і моралі. Такий зв'язок виходить з того, що «якщо система права легітимна або виправдана, то її легітимність або виправдання впливає з того факту, що система права належно пов'язана з ідеальною або критикуючою мораллю (що протиставляється соціальній або звичайній моралі)».

Дослідник інституту легітимації – Р. Алексі твердить, що мораль (уявлення про справедливість) входить до правової системи через принципи права, а принципи права і є пануючою мораллю. Базовим положенням у концепції Р. Алексі є теза про те, що право має дуальну природу, тобто містить у собі два виміри: реальний, або фактичний, який у визначенні права представлено елементами офіційного джерела і соціальної

ефективності, та ідеальний, або критичний, який знаходить своє вираження в елементі моральної правильності.

Водночас, «пропонуючи формулу дуальності права як єдності його реального та ідеального вимірів та ідентифікуючи свою позицію як непозитивістську, Алексі прагне вийти за межі опозиції юридичного позитивізму і теорії природного права», що означає прийняття ним позиції непозитивізму, яку сам філософ права трактує як «антипозитивістську».

Свою формулу дуальності права Р. Алексі обґрунтовує у кілька кроків. Найперше, він зазначає, що право, по суті, претендує на правильність як моральну правильність, що право здатне претендувати на правильність, це прагнення є необхідним не тільки стосовно поведінки людей, але й щодо законодавчих актів і судових рішень. Справедливість є суттю цього прагнення, і тому воно є раціональним. Раціональність Р. Алексі обґрунтовує за допомогою теорії дискурсу, згідно з якою нормативне судження буде правильним лише за умови, що воно є результатом раціонального практичного дискурсу. Наступним кроком постає необхідність доповнення ідеального виміру реальним, тобто позитивним вимірюванням права, відповідно до якого юридично утверджені процеси гарантують досягнення рішень і спрямовані на їх здійснення. Ця необхідність детермінується моральними вимогами уникати анархії і громадянської війни та прямувати до соціальної координації та співпраці.

Останній і головний крок полягає в узгодженні та взаємодії ідеального і реального вимірів. Для цього кроку претензія правильності містить у собі поєднання принципу справедливості (матеріальний принцип) і принципу юридичної визначеності (формальний принцип). Ці принципи можуть скласти конкуренцію один одному, проте дуальна природа права потребує їх застосування в правильній пропорції. Така збалансованість і виражає правильність цього рівня.

Прихильники концепції системи доповнюваності стверджують, що легітимність спирається виключно на формально-раціональне право, повністю виключаючи моральність як фактор легітимності влади.

Деякі позитивісти (Дж. Раз) припускають моральність у трактуванні права з точки зору його моральної мети та інституційної ідеології, а також моральну порочність певних юридичних систем і норм. Водночас інші сучасні прихильники юридичного позитивізму (О. В. Мартишин) допускають морально-етичну оцінку позитивного права, але при цьому вони все-таки вбачають необхідність його офіційного визнання та примусового забезпечення через встановлену процедуру.

Висновки. Сучасна філософсько-правова думка прямує до інтегративних підходів як таких, котрі враховують усі можливі чинники в сукупності, а тому відображають сутність понять максимально повно. У зв'язку з цим, крім відверто протилежних підходів до розуміння категорії легітимності – позитивістського та природно-правового, існують ще розуміння крізь призму поєднання позитивності і правильності. Таке поєднання виявляється у формі демократичного, або дискурсивного, конституціоналізму, основними складовими якого є демократія і конституційні права. Дискурсивний конституціоналізм стверджує, що право має бути легітимізоване лише згодою усіх учасників вільного від примусу дискурсу. Виходячи з цього, легітимація правових норм, якщо вона відповідає процедурі, взаємодіє із принципом справедливості, яка виявляється у врахуванні інтересів усіх учасників дискурсу, а тому постає також і моральною легітимацією.

Література:

1. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність / К.-О. Апель. – К. : Дух і літера, 2009. – 416 с.
2. Валадес Д. Контроль над Властю / Д. Валадес. – М. : Идея-Пресс, 2006. – 248 с.
3. Голосніченко Д. Поняття повноважень, їх владна природа та походження / Д. Голосніченко // Право України. – 2007. – № 2. – С. 123–126.
4. Денисенко В. В. Легитимность как характеристика сущности права. Введение в теорию / В. В. Денисенко. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 184 с.

5. Дуденкова А. А. Легитимность как теоретическая категория: политико-правовой анализ / А. А. Дуденкова // *Философия права*. – 2005. – № 4. – С. 64–67.
6. Еллинек Г. *Общее учение о государстве* / Г. Еллинек. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 752 с.
7. Жаровська І. М. Легітимність державної влади у демократичній державі / І. М. Жаровська // *Університетські наукові записки*. – 2009. – № 3. – С. 20–23.
8. Завершинский К. Ф. Легитимность: генезис, становление и развитие концепта / К. Ф. Завершинский // *ПОЛИС*. – 2001. – № 2. – С. 113–131.
9. Иванченко Ю. А. Правовая аргументация и ее значение в легитимации государственной власти / Ю. А. Иванченко, А. С. Прудников // *Юридическая техника*. Ежегодник. Третьи Бабаевские чтения: Юридическая аргументация: теория, практика, техника. – Н. Новгород: Нижегород. акад. МВД России, 2013. – С. 299–302.
10. Иеринг Р. фон. *Цель в праве* / Р. фон Иеринг // Иеринг Р. фон. *Избранные труды: в 2 т.* / Пер. с нем. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – Т. 1. – С. 87–436.
11. Ирхин Ю. В. *Политология* / Ю. В. Ирхин, В. Д. Зотов, Л. В. Зотова. – М.: Юрист, 2002. – 511 с.
12. Касаткин С. Н. *Философия права Джозефа Раза: моральная (само)легитимация института права и методологический проект универсальной теории права* / С. Н. Касаткин // *Российский ежегодник теории права*. – 2009. – Вып. 2. – С. 152–157.
13. Кірсте С. Транспозитивні основи позитивних прав людини / С. Кірсте // *Філософія права і загальна теорія права*. – 2012. – № 2. – С. 178–195.
14. Максимов С. І. *Філософія права Роберта Алексі* / С. І. Максимов // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. – 2016. – № 1. – С. 89–97.
15. Матвеева Л. Г. *Транзитивність у правовій сфері: монограф.* / Л. Г. Матвеева. – К.: Юрінком Інтер, 2015. – 328 с.
16. Оборотов Ю. Н. *Инфляция власти и права как индикаторы слабого государства* / Ю. Н. Оборотов // *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. – 2011. – Т. IX. – С. 89–97.
17. Реутов Е. В. *Легитимация региональной власти в Российской Федерации: структура и практики* / Е. В. Реутов. – Белгород: Издательство БелГУ, 2007. – 227 с.

18. Рябов С. Г. Державна влада: проблеми авторитету й легітимності / С. Г. Рябов. – К. : НІСД, 1996. – 160 с.

19. Сахань О. М. Деструкція політичної влади як об'єкт наукового дослідження / О. М. Сахань // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2009. – № 1. – С. 209–220.

20. Спектор О. Незастосовність ідеальної моралі у міжнародному праві / О. Спектор // Філософія права і загальна теорія права. – 2013. – № 1. – С. 191–208.

21. Тур М. Г. Легітимація права: правовий позитивізм / М. Г. Тур // Вісник Черкаського університету. Серія. Філософія. – 2008. – Т. 135. – С. 19–27.

22. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів / М. Г. Тур. – К. : Парапан, 2006. – 396 с.

23. Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас. – М. : Наука, 1992. – 176 с.

24. Цокур Є. Г. Легітимність політичної влади в Україні у контексті революції гідності / Є. Г. Цокур // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. – 2014. – Т. 25. – С. 153–160.

25. Alexy R. The Dual Nature of Law / R. Alexy // IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law». – Beijing, 2009. – P. 257–274.

26. Held D. Models of Democracy / D. Held. – Stanford: Stanford University Press, 1987. – 321 p.

27. Lipset S. Political Man / S. Lipset // The Social Basis of Politics. – New York: Doubleday, 1960. – P. 70–95.